

Η Οικονομία της Κύπρου κατά την Περίοδο της Τουρκοκρατίας (1570/1 - 1878)

Του Δρος Χρίστου Γ. Αριστείδου

Η τούρκικη κατοχή της Κύπρου, γνωστή ως **Τουρκοκρατία**, διήρκεσε τρεις και πλέον αιώνες (από το 1570/71 μέχρι το 1878). Η κατάκτηση του νησιού από τους Τούρκους και η βίαιη προσάρτηση της στην οθωμανική αυτοκρατορία, επέφερε ριζικές αλλαγές στην Κύπρο. Οι σημαντικότερες απ' αυτές ήταν: η εγκατάσταση Τούρκων στο νησί, η εκδίωξη των Λατίνων και καταδίωξη της λατινικής εκκλησίας, η παλινόρθωση της ορθόδοξης κυπριακής εκκλησίας, η κατάργηση του συστήματος της δουλείας που επικρατούσε μέχρι την εποχή εκείνη και η εφαρμογή του οθωμανικού διοικητικού συστήματος με κύρια χαρακτηριστικά τη βαρεία φορολογία και την κακοδιοίκηση. Παρά το ότι στα πρώτα χρόνια που ακολούθησαν την κατάκτηση του νησιού η τουρκική διοίκηση προσπάθησε να δείξει καλή θέληση προς τους κατοίκους του νησιού, στην πραγματικότητα το καθεστώς της τουρκικής διοίκησης έμελλε να είναι πολύ χειρότερο από εκείνο των Λατίνων, γεγονός που γρήγορα άρχισαν να αντιλαμβάνονται οι κάτοικοι του νησιού.

Οι πρώτες δεκαετίες που ακολούθησαν την κατάκτηση της Κύπρου από τους οθωμανούς αποτελούν περίοδο παρακμής για το νησί. Ο πόλεμος, οι επιδημίες και η μετανάστευση ενός σημαντικού ποσοστού του πληθυσμού είχαν οδηγήσει την οικονομία σε πολύ άθλια κατάσταση. Η τουρκική διοίκηση, αν εξαιρέσουμε ορισμένα μέτρα που πήρε στις πρώτες δεκαετίες, δεν κατέβαλε συστηματικές προσπάθειες για να βελτιώσει την κατάσταση. Απεναντίας η βαρεία φορολογία, η καταπίεση του πληθυσμού και η κακοδιοίκηση έκαναν την κατάσταση αφόρητη για τους κατοίκους, γεγονός που μείωνε την οικονομική δραστηριότητά τους. Ο περιηγητής Φερμανέλ το 1630

περιέγραψε την τουρκική τυραννία ως εξής: «Παρά το γεγονός ότι μπορούσαν να έχουν ψωμί για ολόκληρο το έτος οι Χριστιανοί κάτοικοι του νησιού είναι λίγοι, γιατί σ' ολόκληρη την οθωμανική αυτοκρατορία δεν υπάρχουν πιο κακομεταχειριζόμενοι χριστιανοί. Ο πληθυσμός καταπιεζόμενος εγκαταλείπει την καλλιέργεια της γης και την κεντρική πεδιάδα και επιστρέφει στους βαλτότοπους και τις ελώδεις περιοχές. Οι πυρετοί και οι συνεχείς επιδημίες πανώλους τόσο πολύ βασανίζουν τον πληθυσμό που οι Ευρωπαίοι δεν μπορούν να αντέξουν».

Στο μεταξύ σ' ολόκληρη την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου κατά το μεγαλύτερο μέρος του 17ου αιώνα επικρατούσε μια άσχημη οικονομική κατάσταση που οφειλόταν κυρίως στη μείωση της εμπορικής σημασίας των κυριότερων λιμανιών της περιοχής και γενικότερα του ρόλου που διαδραμάτιζε μέχρι τότε η περιοχή αυτή στο εμπόριο των ευρωπαϊκών χωρών. Το γενικό αυτό κλίμα σε συνδυασμό με την κακή οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στο ίδιο το νησί, είχε δυσμενή αντίκτυπο και στην κυπριακή οικονομία. Η άθλια αυτή οικονομική κατάσταση, όπως ήταν φυσικό, ανάγκαζε ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού να μεταναστεύει σ' άλλες χώρες προς αναζήτηση καλύτερης τύχης, γεγονός που προκαλούσε μείωση του πληθυσμού και επιδεινωνε την ήδη άθλια οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στο νησί. Υπολογίζεται ότι ο πληθυσμός του νησιού, που πριν την κατάληψη του από τους Τούρκους ανερχόταν σε 200.000 περίπου χιλιάδες, το 1670 σύμφωνα με τον Louis de Barrie έπεσε στις 160.000 και το 1691-1695 σύμφωνα με τον Coronelli σε 144.000. Ενάμισι περίπου αιώνα αργότερα, το 1842, ο πληθυσμός της

Κύπρου σύμφωνα με τον Άγγλο πρόξενο Lilburn ανερχόταν σε 100.950, ενώ το 1881, δηλαδή τρία μόνο έτη μετά το τέλος της Τουρκοκρατίας, ο συνολικός πληθυσμός του νησιού, σύμφωνα με απογραφή που διενήργησαν οι Άγγλοι, αριθμούσε 185630 κατοίκους (137631 Έλληνες, 45458 Τούρκοι και 2541 Καθολικοί, Μαρωνίτες, Αρμένιοι κ.ά.).

Οι κυριότεροι ιστορικοί που ασχολήθηκαν με τη μελέτη της ιστορίας της Κύπρου θεωρούν ότι η κυριότερη αιτία για τη μετανάστευση, που οδηγούσε στη συνεχή μείωση του πληθυσμού, ήταν η θραειά και πολύμορφη φορολογία που επέβαλλαν οι κυβερνήτες και οι εισπράκτορες των φόρων στους κατοίκους του νησιού. Το δικαίωμα εισπράξης των φόρων παρεχωρείτο από το κράτος σε κάποιο Τούρκο φοροεισπράκτορα ύστερα από πλειστηριασμό. Ο τελευταίος είχε απόλυτη ελευθερία να ασκήσει όση πίεση ήθελε προκειμένου να συγκεντρώσει το απαιτούμενο χρηματικό ποσό. Αποτέλεσμα της μείωσης του πληθυσμού ήταν είτε η ελάττωση των εισπραττόμενων φόρων και η εμφάνιση ελλείμματος στον προϋπολογισμό, είτε την αύξηση της φορολογίας για όσους απέμειναν, πράγμα που καθιστούσε την τουρκική διοίκηση τυραννική και μισητή.

Το 1754 επί αρχιεπισκόπου Φιλοθέου, με σουλτανικό φερμάνι (το Χάττι Χουμαγιούν), το ύψος του κεφαλικού φόρου (χαρατσίου) και των άλλων άμεσων φορολογιών καθορίστηκε σε 20 1/2 γρόσια και ο φόρος των μοναστηριών σε 4.000 γρόσια. Τους φόρους αυτούς εισέπρατταν οι Επίσκοποι και τους παρέδιδαν στον Τούρκο κυβερνήτη του νησιού, τον **Μουχασίλη**. Ύστερα απ' αυτό ο Αρχιεπίσκοπος και οι Επίσκοποι απέκτησαν δύναμη και κύρος μεταξύ όχι μόνο των Χριστιανών αλλά και των Τούρκων. Άνκαι είναι πράγματι δύσκολο να υπολογιστεί με ακρίβεια το ύψος της φορολογίας σε όρους της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης, από μελέτη των δεδομένων της εποχής μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι άμεσοι φόροι αποτελούσαν ένα σημαντικό ποσοστό του εισοδήματος των χωρικών που έφθανε γύρω στο 20% — ενώ η φορολογία των αγροτικών προϊόντων ξεπερνούσε το 10% της συνολικής αξίας τους.

Τέτοια φορολογία αποτελούσε δυσβάστακτο βάρος για τους αγρότες, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη ότι αυτή επιβαλλόταν σε ανθρώπους που το εισόδημά τους μόλις και μετά βίας επέτρεπε την απλή επιβίωσή τους. Θα πρέπει ακόμη να αναφέρουμε ότι το φορολογικό σύστημα, εκτός από τη βασική φορολογία, περιλάμβανε και μια ποικιλία άλλων φόρων, όπως φόρος Verghi, φόρος για απαλλαγή των χριστιανών από τη στρατιωτική θητεία, φόρος ζυγίσματος, φόρος πάνω στα διάφορα προϊόντα (κρασί, καπνό, αλάτι, αιγοπρόβατα), τελωνεία και δασμοί και διάφοροι άλλοι φόροι που όλοι μαζί αποτελούσαν πραγματική μάστιγα για τον πληθυσμό.

Εξετάζοντας τη διάρθρωση της οικονομίας του νησιού κατά την Τουρκοκρατία διαπιστώνουμε ότι στην παραγωγή και το εμπόριο, σε σύγκριση με την περίοδο της Βενετοκρατίας, εγκαταλείφθηκε η παραγωγή ζάχαρης και μειώθηκαν η παραγωγή και οι εξαγόμενες ποσότητες αλατιού σε τέτοιο βαθμό που το θαμβάκι έγινε το σημαντικότερο προϊόν του νησιού. Τέλος σημειώθηκε μια γενική πτώση της παραγωγής και μείωση της οικονομικής δραστηριότητας που άρχισε από τις αρχές του 17ου αιώνα και συνεχίστηκε μέχρι και το 18ο αιώνα. Η μείωση αυτή ήταν αποτέλεσμα της μεγάλης καταπίεσης που υφίστατο ο πληθυσμός από την τουρκική διοίκηση.

Τα σημαντικότερα προϊόντα του νησιού ήταν το θαμβάκι, που σε χρονιές καλής σοδειάς, η ετήσια παραγωγή του έφθανε σε 5.000 μπάλες (5.000 καντάρια), το μετάξι που εξαγόταν στην Ευρώπη το ριζάρι που εξαγόταν κυρίως στο Χαλέπι, τη Βαγδάτη και απ' εκεί εστέλλετο στην Περσία, τα χαρούπια που εξαγονταν τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή, και το κρασί που παραγόταν κυρίως στην επαρχία Λεμεσού και ήταν ξακουστό και περιζήτητο σ' ολόκληρη την Ανατολή και την Ευρώπη. Σιτάρι εξαγόταν κυρίως στην Τουρκία, αλλά μόνο σε χρονιά καλής σοδειάς όταν η παραγωγή, αφού ικανοποιούσε τις ανάγκες του εγχωρίου πληθυσμού, επέτρεπε περισσεύματα για εξαγωγή. Η Κύπρος κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και κυρίως τον 18ο αιώνα, διέθετε επίσης μια ανθούσα υφαν-